

การพัฒนาความเข้าใจในด้านประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของไทย: แนวคิด ทฤษฎี และแนวทางปฏิบัติ

Developing an understanding of Thai local community history: concepts, theories, and practices

น.ส.กนกพร รุ่งไพลิน¹

Miss. Kanokpon Rungpirin

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาความเข้าใจด้านประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของไทย โดยเน้นการศึกษาผ่านกรอบแนวคิดประวัติศาสตร์จากชุมชน ความทรงจำร่วม ทฤษฎีวัฒนธรรมท้องถิ่นและประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม เพื่อสำรวจพัฒนาการของการจัดการความรู้ประวัติศาสตร์ในระดับชุมชน ความท้าทายเชิงโครงสร้าง รวมถึงบทบาทของภาคประชาชนและภาคการศึกษาในการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม บทความได้นำเสนอกรณีศึกษาเชิงประจักษ์จากพื้นที่ที่มีการพัฒนาโครงการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบ และชุมชนที่ประสบกับภาวะสูญเสียความทรงจำทางสังคม เพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ทางสังคม อัตลักษณ์ และพลังของชุมชน ผลการวิเคราะห์พบว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จากฐานชุมชนสามารถเสริมสร้างความภาคภูมิใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความสามัคคีของคนในพื้นที่ได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อชุมชนมีบทบาทเป็นผู้กำหนดเนื้อหา วิธีการ และสื่อในการเล่าเรื่องอดีตของตนเอง แต่การพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นยังคงเผชิญกับข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งในมิติของนโยบายการศึกษา การตีความข้อมูลที่หลากหลาย อนาคตทางโครงสร้าง และทัศนคติของคนรุ่นใหม่ที่มีมองประวัติศาสตร์เป็นเรื่องห่างไกลจากชีวิตประจำวัน บทความเสนอแนวทางการพัฒนาเชิงนโยบายและการศึกษา ที่เน้นการบูรณาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในหลักสูตร การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยชุมชน การใช้เทคโนโลยีร่วมสมัยในการสื่อสารความรู้ และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ สถานศึกษา และชุมชน เพื่อให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลายเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาอัตลักษณ์ เสริมพลังพลเมือง และสร้างความยั่งยืนทางสังคมในระยะยาว

คำสำคัญ: ความเข้าใจ, ประวัติศาสตร์, ชุมชนท้องถิ่น, ไทย

¹ นักวิชาการอิสระ ; independent Scholar,Thailand

Abstract

This article aims to analyze concepts, theories, and practices related to enhancing the understanding of local community history in Thailand. Drawing on frameworks such as history from community, collective memory, local cultural knowledge, and cultural democracy, the study examines the development of historical knowledge management at the community level. It explores structural challenges, the role of grassroots actors, and the contributions of educational institutions in fostering participatory historical learning. Empirical case studies are presented, contrasting communities with established local historical learning systems and those facing social amnesia, to assess the social and identity-related impacts. Findings indicate that community-based historical learning can significantly strengthen local identity, pride, and solidarity, especially when communities take ownership of the content, methods, and media of their historical narratives. However, the development of local historical knowledge remains constrained by centralized education policies, interpretive conflicts, structural biases, and the detachment of younger generations from historical consciousness. The article proposes policy and educational recommendations including the integration of local history into curricula, the establishment of community-run historical learning centers, the use of digital technologies for knowledge dissemination, and the fostering of collaboration among government bodies, educational institutions, and local communities. These efforts aim to position local history as a vital mechanism for identity formation, civic empowerment, and long-term social sustainability.

Keywords: Understanding, History, Local community, Thai

1. บทนำ

ในกระบวนการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทย ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นมักถูกละเลยหรือลดทอนความสำคัญลงเมื่อเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ถูกผลิตซ้ำโดยรัฐชาติ (Thongchai, 1994) แม้จะมีความพยายามของนักวิชาการและภาคประชาชนในการฟื้นฟูความรู้จากท้องถิ่น แต่การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษากลับยังเน้นเนื้อหาแบบรวมศูนย์ ที่ให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ในระดับชาติ บุคคลสำคัญ และความรุ่งโรจน์ของราชอาณาจักรมากกว่าชีวิต ความเปลี่ยนแปลง และความหลากหลายของผู้คนในระดับชุมชน การขาดความเข้าใจในประวัติศาสตร์ชุมชนเช่นนี้นำไปสู่การด้อยค่าอัตลักษณ์ท้องถิ่น และจำกัดพื้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเขียนและใช้ประวัติศาสตร์ในชีวิตจริง

ประวัติศาสตร์ชุมชนมิใช่เพียงเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้คนในชุมชนเข้าใจตนเอง เชื่อมโยงกับรากเหง้า และมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของชุมชนอย่างมีวิจารณญาณ (Glassberg, 2001) การพัฒนา “ความเข้าใจ” ต่อประวัติศาสตร์ชุมชนจึงมิใช่การท่องจำข้อเท็จจริงเชิงลำดับเหตุการณ์เท่านั้น หากเป็นการสร้างความหมายร่วมผ่านการเล่าเรื่อง การฟังเสียงจากหลายมุม และการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ล้วนส่งเสริมพลังทางสังคม ความเข้มแข็งของชุมชน และการธำรงอัตลักษณ์อย่างมีชีวิต (เอี่ยม ทองดี, 2015)ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่ได้รับความสนใจอย่างจริงจังในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มุ่งศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นต่างๆโดยมีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ซึ่งทำให้เห็นบริบทของชุมชน ผู้คน บทบาทของท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน (ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์, 2013)

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาความเข้าใจด้านประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของไทย โดยเน้นการศึกษาบริบทของการเรียนรู้จากชุมชนสู่รัฐ (Bottom-up) การใช้ความรู้ท้องถิ่นเป็นฐาน และการส่งเสริมบทบาทของผู้มีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งนี้จะมีการสำรวจกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ประชาชนและอัตลักษณ์ท้องถิ่น พิจารณาบริบทของการจัดการความรู้ในระดับชาติและท้องถิ่น รวมทั้งนำเสนอกรณีศึกษาที่สะท้อนความสำเร็จและข้อจำกัดของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในพื้นที่จริง เพื่อเสนอแนวทางในการเสริมสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนในระดับรากหญ้า (Rosenzweig & Thelen, 1998)

2. กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์จากชุมชน (History from below) เป็นกรอบการวิเคราะห์สำคัญในการเข้าใจบทบาทของประชาชนในฐานะผู้สร้างประวัติศาสตร์มิใช่เพียงผู้รับรู้หรือผู้ถูกเขียนถึง แนวคิดนี้เสนอว่าการศึกษาอดีตควรให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของคนธรรมดา ชุมชน และกลุ่มชายขอบ ซึ่งมักถูกละเลยในประวัติศาสตร์กระแสหลัก (Thompson, 1966) ประวัติศาสตร์จากชุมชนจึงเน้นการฟังเสียงของคนเล็กคนน้อย การเก็บข้อมูลจากปากคำ ประวัติศาสตร์ปากเปล่า เอกสารท้องถิ่น และมรดกวัฒนธรรมที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถสะท้อนโครงสร้างอำนาจ ความเปลี่ยนแปลง และพลวัตทางสังคมในระดับชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

อีกแนวคิดหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนคือ แนวคิดเรื่อง “ความทรงจำร่วม” (Collective memory) ซึ่งเสนอว่าความเข้าใจอดีตมิได้มีเพียงในรูปของเอกสารหรือบันทึกเชิงประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังฝังอยู่ในความทรงจำ ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชน Maurice Halbwachs (1992) ชี้ให้เห็นว่าความทรงจำของกลุ่มสังคมสามารถกำหนดได้ว่าเหตุการณ์ใดควรค่าแก่การจดจำหรือหลงลืม ความทรงจำเหล่านี้ส่งผลต่อการก่อรูปอัตลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทที่กลุ่มคนพยายามฟื้นฟู หรือสร้างเรื่องเล่าใหม่เพื่อ

อธิบายตัวตนและความชอบธรรมของตนในปัจจุบัน ซึ่งเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับอำนาจในการกำหนดความหมายของอดีต

ทฤษฎีวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นกรอบสำคัญที่ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับอดีตของตน โดยมองว่าชุมชนมิได้เป็นเพียงผู้รับความรู้จากส่วนกลาง แต่เป็นแหล่งผลิตซึ่งองค์ความรู้ผ่านประสบการณ์ วิถีชีวิต และการสืบทอดแบบไม่เป็นทางการ (Geertz, 1983) แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีประชาธิปไตยวัฒนธรรม (Cultural democracy) ที่เน้นการกระจายอำนาจในการกำหนดความหมายของวัฒนธรรมแก่ผู้คนในระดับรากหญ้า ซึ่งส่งเสริมการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการเสริมพลังชุมชน (Empowerment) และสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Goldbard, 2006)

3. บริบทของการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในประเทศไทย

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนในประเทศไทยมีพัฒนาการที่สะท้อนพลวัตทางการเมืองและอุดมการณ์ในแต่ละยุคสมัย โดยในอดีต ระบบการศึกษาไทยมักให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ชาติที่เน้นการเชิดชูชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตามกรอบวาทกรรมของรัฐชาติสมัยใหม่ (Reynolds, 2002) ส่งผลให้เรื่องราวของชุมชนท้องถิ่น เช่น ชาวนา ช่างฝีมือ กลุ่มชาติพันธุ์ หรือผู้หญิง ถูกกลบฝังหรือไม่มีพื้นที่ปรากฏในกระบวนการเรียนรู้แบบทางการ กระทั่งในช่วงปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา จึงเริ่มมีความเคลื่อนไหวจากนักวิชาการ ประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่หันมาให้ความสำคัญกับ “ประวัติศาสตร์อีกชุดหนึ่ง” ซึ่งเน้นการรื้อฟื้นความทรงจำของชุมชนจากฐานล่าง (Somchai, 1999)

แต่การส่งเสริมประวัติศาสตร์ชุมชนในประเทศไทยยังคงเผชิญกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างหลายประการ โดยเฉพาะบทบาทของรัฐที่ยังมีแนวโน้มควบคุมการผลิตความรู้ทางประวัติศาสตร์ผ่านหลักสูตรการศึกษาและตำราเรียนที่มีทิศทางเดียว (Sattayanurak, 2005) ข้อมูลจากชุมชนท้องถิ่นมักถูกเลือกสรรเฉพาะส่วนที่สอดคล้องกับอุดมการณ์หลักของรัฐ ขณะที่เรื่องราวที่ทำลายหรือขัดแย้งกับภาพจำของ “ชาติ” มักถูกมองว่าเป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคง ส่งผลให้หลายชุมชนไม่กล้าเปิดเผยความทรงจำที่หลากหลายหรือบาดแผลทางประวัติศาสตร์ การจัดการประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้จึงไม่เพียงจำกัดเสรีภาพทางวิชาการ แต่ยังบั่นทอนความสามารถของชุมชนในการใช้ประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจ

ในขณะเดียวกันบทบาทของรัฐในการกำหนดกรอบประวัติศาสตร์ดังกล่าวย่อมมีทั้งผลดีและผลเสียต่อการพัฒนาความเข้าใจประวัติศาสตร์ในสังคมไทย ในด้านหนึ่งการกำหนดประวัติศาสตร์โดยรัฐช่วยสร้างเอกภาพทางอัตลักษณ์ของชาติ และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากภายนอกหรือความขัดแย้งภายใน การเน้น “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ในหลักสูตรจึงมีส่วนช่วยหล่อหลอมความจงรักภักดีและความมั่นคงทางสังคม (Reynolds, 2002) ประวัติศาสตร์ในมิติของรัฐยังทำหน้าที่เป็น

เครื่องมือสร้างระเบียบและค่านิยมร่วม เช่น ความมกตัญญู ความสามัคคี และการเคารพต่อสถาบัน ซึ่งมีคุณูปการต่อการคงอยู่ของสังคมไทยในฐานะรัฐชาติ

แต่ในอีกด้านหนึ่งการผูกขาดการกำหนดประวัติศาสตร์โดยรัฐก่อให้เกิดผลเสียหลายประการ ทั้งในเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม เนื่องจากรัฐมักเลือกเล่าเฉพาะเรื่องราวที่สอดคล้องกับอุดมการณ์หลัก เช่น ความรุ่งโรจน์ของราชอาณาจักรและบทบาทของชนชั้นนำ ขณะที่เรื่องราวของชุมชนท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ หรือผู้หญิงกลับถูกลดทอนหรือมองข้าม (Sattayanurak, 2005) ส่งผลให้ประวัติศาสตร์กลายเป็นเครื่องมือทางอำนาจที่ครอบงำการรับรู้ของสังคมโดยรวม และสร้าง “ความทรงจำแบบทางเดียว” (Monolithic memory) ที่ไม่เปิดพื้นที่ให้เสียงของคนชายขอบได้ปรากฏ

สำหรับระดับชุมชน ผลของการกำหนดประวัติศาสตร์จากส่วนกลางเช่นนี้ทำให้คนในท้องถิ่นจำนวนมากรู้สึกแปลกแยกจากอดีตของตนเอง เนื่องจากเรื่องเล่าในตำราเรียนไม่สะท้อนชีวิตจริงหรือประสบการณ์ร่วมของชุมชน ผลที่ตามมาคือความรู้สึกด้อยคุณค่าในอัตลักษณ์ท้องถิ่น และการลดลงของความร่วมมือภายในพื้นที่ (Thongchai, 1994) ขณะเดียวกันเมื่อรัฐเป็นผู้กำหนดขอบเขตของสิ่งที่ “ควรจำ” และ “ไม่ควรจำ” การฟื้นฟูความทรงจำของชุมชนจึงกลายเป็นเรื่องยาก เพราะอาจถูกมองว่าเป็นการทำทลายอำนาจของรัฐ (Connerton, 1989) อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาเริ่มเปิดโอกาสให้ชุมชนบางแห่งสามารถต่อรองและรื้อสร้างเรื่องเล่าของตนเองได้มากขึ้น ผ่านโครงการประวัติศาสตร์จากฐานชุมชนและความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา (Yamkat, 2015)

ในขณะเดียวกันสถานศึกษาบางแห่งโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาและโรงเรียนแนวทางนวัตกรรมได้เริ่มทดลองแนวทางใหม่ในการบูรณาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้จากพื้นที่จริง (Place-based learning), โครงการวิจัยชุมชนโดยนักเรียน, และการจัดนิทรรศการร่วมกับผู้นำท้องถิ่น (Yamkat, 2015) แนวทางเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อชุมชนมีบทบาทในการกำหนดวัตถุ ความหมาย และวิธีเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ด้วยตนเองจะเกิดพลังในการเรียนรู้ที่มีชีวิต และสามารถเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้แสดงถึงศักยภาพของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในฐานะกระบวนการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่เพียงเนื้อหาทางวิชาการในห้องเรียน โดยสรุปการที่รัฐมีบทบาทนำในการกำหนดประวัติศาสตร์นั้น แม้จะมีส่วนสร้างเอกภาพและเสถียรภาพทางสังคม แต่หากขาดการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้มีเสียงและสิทธิ์ในการเล่าเรื่องของตนเอง ย่อมส่งผลให้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์กลายเป็นเพียง “การจดจำที่ถูกกำหนด” มากกว่าการเข้าใจอย่างมีวิจารณญาณ การสร้างสมดุลระหว่าง “ประวัติศาสตร์ของรัฐ” และ “ประวัติศาสตร์ของชุมชน” จึงเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ไทยในอนาคต

4. ประเด็นสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่น

หนึ่งในประเด็นสำคัญของการพัฒนาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ในระดับท้องถิ่นคือ “กระบวนการเก็บรวบรวมและถ่ายทอดความรู้” ซึ่งต้องอาศัยความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชน การสัมภาษณ์ปากเปล่า การลงพื้นที่สังเกตพฤติกรรม และการฟังเรื่องเล่าของผู้สูงอายุเป็นวิธีการหลักที่ช่วยเปิดเผยมิติของอดีตที่ไม่ปรากฏในเอกสารทางการ (Perks & Thomson, 2015) กระบวนการดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการเก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ แต่เป็นการสร้างพื้นที่สนทนาที่คนในชุมชนได้มีโอกาส “เล่าเรื่องตนเอง” ผ่านประสบการณ์ส่วนตัว ความเชื่อ และความภาคภูมิใจ การรับฟังเรื่องเล่าเหล่านี้อย่างมีความหมายจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการประกอบสร้างประวัติศาสตร์จากภายใน

การพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นยังต้องอาศัยบทบาทของ “ผู้มีองค์ความรู้ในชุมชน” ซึ่งได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้สูงอายุ ครูภูมิปัญญา และกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มบุคคลเหล่านี้มักมีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องเล่า ประสบการณ์ และพิธีกรรมที่สะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตของชุมชนในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ แต่ทรงพลังในเชิงสัญลักษณ์และจิตวิญญาณ (Chambers, 1997) อย่างไรก็ตามการใช้แหล่งความรู้เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดจำเป็นต้องมีการออกแบบกระบวนการแลกเปลี่ยนอย่างเคารพและมีส่วนร่วม เพื่อไม่ให้เกิดภาวะ “การเก็บข้อมูลแล้วจากไป” ซึ่งอาจทำลายความไว้วางใจและกีดกันชุมชนออกจากกระบวนการผลิตความรู้

อีกหนึ่งประเด็นที่ไม่อาจมองข้ามในการพัฒนาองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ การใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้และเผยแพร่ข้อมูล ปัจจุบันเทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถจัดเก็บเรื่องเล่า ภาพถ่าย และแผนที่เชิงประวัติศาสตร์ในรูปแบบดิจิทัล และเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มต่างๆ เช่น เว็บไซต์ พอดแคสต์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ (Simon, 2010) การใช้สื่อในลักษณะนี้ไม่เพียงทำให้ประวัติศาสตร์เข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่ายขึ้น แต่ยังเปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยน และการผลิตซ้ำความรู้ในรูปแบบใหม่ที่มีชีวิต ชุมชนจึงกลายเป็นทั้งผู้สร้าง ผู้ครอบครอง และผู้จัดการประวัติศาสตร์ของตนเอง

5. กรณีศึกษาเชิงประจักษ์

การศึกษาแนวทางการพัฒนาความเข้าใจด้านประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมสามารถเห็นได้จากกรณีของชุมชนบ้านพระบาทห้วยต้ม จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าปกาเกอะญอที่มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชน โรงเรียน และนักวิชาการในพื้นที่ กระบวนการเรียนรู้ถูกออกแบบให้เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้คน โดยมีการจัดกิจกรรมสืบค้นเส้นทางประวัติศาสตร์ชุมชน การเก็บบันทึกคำบอกเล่าจากผู้เฒ่า และการจัดนิทรรศการถาวรที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดเนื้อหาและสื่อสารด้วยตนเอง (Sirisambhand, 2016) กรณีนี้แสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้ประวัติศาสตร์จากฐานชุมชนสามารถเป็นพลังในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ เสริมพลังพลเมือง และส่งต่อความรู้ระหว่างรุ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในทางตรงกันข้ามชุมชนที่ไม่มีระบบหรือพื้นที่สำหรับการรวบรวมและถ่ายทอดประวัติศาสตร์ เช่น ชุมชนริมคลองในเขตเมืองใหญ่หลายแห่ง กลับเผชิญกับภาวะ “สูญเสียความจำทางสังคม” (social amnesia) ซึ่งนำไปสู่การหลุดขาดจากรากเหง้า การขาดความภาคภูมิใจ และการลดลงของความร่วมมือในชุมชน (Connerton, 1989) ตัวอย่างเช่น การพัฒนาพื้นที่ริมคลองแสนแสบ ที่ส่งผลให้ชุมชนถูกโยกย้ายโดยไม่มีการบันทึกประวัติศาสตร์หรือความทรงจำเกี่ยวกับการอยู่อาศัยในพื้นที่นั้น ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ไม่สามารถเข้าถึงเรื่องราวในอดีตของชุมชน และขาดกรอบในการเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมของตน ความเปรียบต่างเช่นนี้สะท้อนถึงความจำเป็นของกลไกประวัติศาสตร์ในกระบวนการรักษาอัตลักษณ์ชุมชนและสร้างพลังในการดำรงอยู่ในสังคมเมืองที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

เมื่อเปรียบเทียบชุมชนที่มีระบบการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์กับชุมชนที่ขาดกลไกดังกล่าว จะพบว่าชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันได้อย่างต่อเนื่องมักมีระดับความเข้มแข็งทางสังคมสูงกว่า เช่น ความสามัคคี การสืบทอดคุณค่าร่วม และการต้านทานต่ออิทธิพลภายนอก (Putnam, 2000) ประวัติศาสตร์จึงทำหน้าที่มากกว่าแหล่งข้อมูลในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็น “ทุนทางสังคม” ที่ส่งเสริมการรวมกลุ่ม และสร้างพลังทางอัตลักษณ์ในช่วงเวลาที่ชุมชนต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทั้งจากโลกาภิวัตน์และนโยบายจากรัฐ ความเข้าใจและการใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้จึงควรถูกออกแบบให้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่เกิดขึ้นในระดับรากหญ้า และดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง(Chopyot,2020)

6. ความท้าทายและข้อจำกัด

แม้การพัฒนาความเข้าใจในด้านประวัติศาสตร์ชุมชนจะมีคุณูปการต่อการเสริมสร้างอัตลักษณ์และพลังทางสังคม แต่ในทางปฏิบัติก็ยิ่งเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะในระดับนโยบายและโครงสร้างอำนาจทางการศึกษา ระบบการเรียนรู้ของไทยยังคงให้ความสำคัญกับการท่องจำเนื้อหาแบบรวมศูนย์ และประเมินผลผ่านมาตรฐานส่วนกลางซึ่งจำกัดพื้นที่ของความรู้ท้องถิ่น และมักมองประวัติศาสตร์ชุมชนว่าเป็น “ความรู้รอง” ที่ไม่จำเป็นต่อความก้าวหน้าในเชิงวิชาการหรืออาชีพ (Fry, 2002) ปัจจัยเชิงระบบเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการบูรณาการประวัติศาสตร์ชุมชนเข้าสู่กระแสการศึกษาอย่างแท้จริงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อสู้ เพื่อช่วงชิงความหมายและพื้นที่ทางสังคมของคนท้องถิ่น กับอิทธิพลการครอบงำจากอำนาจรัฐส่วนกลาง โดยใช้กลไกการปกครอง ศาสนา สื่อและการศึกษาแบบ สมัยใหม่ เป็นเครื่องมือในการลดทอนศักดิ์ศรี คุณค่า และความหมายทางสังคม ของคนในท้องถิ่นให้อ่อนด้อยลงไป (รังสรรค์ จันต๊ะ, 2015)

อีกประเด็นหนึ่งที่ทำทลายอย่างยิ่งคือการตีความข้อมูลในประวัติศาสตร์ชุมชนซึ่งมักมีลักษณะหลากหลาย และบางครั้งก็ขัดแย้งกันเอง เรื่องเล่าในชุมชนมิใช่สิ่งที่เป็นกลาง หากเป็นผลของความทรงจำที่คัดเลือกและผ่านการกรองโดยเจตนา หรืออคติของผู้เล่า รวมถึงโครงสร้างอำนาจภายในชุมชน เช่น การเน้นบทบาทของผู้นำบางคน ขณะที่ลดทอนเสียงของกลุ่มชายขอบ เช่น ผู้หญิง คนจน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย (Trouillot, 1995) การจัดทำ

ประวัติศาสตร์ชุมชนโดยไม่วิพากษ์หรือไม่เปิดพื้นที่ให้เสียงหลากหลาย จึงอาจทำให้เกิด “การผลิตซ้ำอำนาจ” มากกว่าการปลดปล่อยและส่งเสริมประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดด้านทัศนคติของคนในชุมชนเอง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว คนรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อยอาจมองว่าประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่น่าสนใจ หรือไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน (Misztal, 2003) ทัศนคติดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการมีส่วนร่วมและการส่งต่อความรู้ระหว่างรุ่น นอกจากนี้ ความขาดแคลนทรัพยากร เช่น งบประมาณ บุคลากร และเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลอย่างเหมาะสม ยังส่งผลให้หลายชุมชนไม่สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของตนได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (ศิริชัย บุญเพ็ง, อดิษฐ์ ยันต์ทอง, ในตะวัน กำหอม และกฤษดา นิยมทอง, 2025)

สรุป

จากการวิเคราะห์ตลอดบทความนี้จะเห็นได้ว่า การพัฒนาความเข้าใจในด้านประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นของไทยมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างแท้จริง ประวัติศาสตร์มิได้เป็นเพียงการบันทึกอดีตในเชิงลำดับเหตุการณ์ แต่เป็นกระบวนการมีชีวิตที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับพื้นที่ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และพลังในการกำหนดความหมายของตนเอง เมื่อประวัติศาสตร์ถูกรื้อฟื้นและจัดการโดยคนในชุมชนผ่านการเล่าเรื่อง บันทึก และการตีความร่วมกัน ก็จะก่อให้เกิดพื้นที่ของการเรียนรู้ การต่อรอง และการผลิตอัตลักษณ์ในรูปแบบที่ยืดหยุ่นและมีความหมายในชีวิตประจำวัน

อย่างไรก็ตามเพื่อให้การพัฒนาความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีกรอบกลไกการเรียนรู้ที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา ชุมชน และภาคประชาสังคม โดยต้องยึดแนวคิดประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม เป็นฐาน นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีและสื่อร่วมสมัยในการบันทึกและถ่ายทอดองค์ความรู้ ควบคู่กับการให้คุณค่าแก่เสียงของคนชายขอบและกลุ่มน้อย จะช่วยให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลายเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการฟื้นฟูสายใยสังคม เสริมสร้างจิตสำนึกพลเมือง และต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันได้อย่างสร้างสรรค์

ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางพัฒนา

การพัฒนาความเข้าใจด้านประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาคนโยบาย โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นและสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ควรมีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมประวัติศาสตร์ชุมชน เช่น การจัดเวทีเล่าเรื่อง การบันทึกประวัติศาสตร์ด้วยเสียง ภาพ และวิดีโอ รวมถึงการบูรณาการเข้ากับกิจกรรมวันสำคัญหรือเทศกาลท้องถิ่น ขณะเดียวกันโรงเรียนควรมีการปรับหลักสูตรให้เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่จริง ผ่านโครงการบูรณาการแบบบูรณภูมิ (place-based education) ที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้จากชุมชนตนเอง และร่วมเป็นผู้ผลิตองค์ความรู้ร่วมกับคนในพื้นที่

ในระดับประเทศรัฐควรส่งเสริมระบบการศึกษาและการวิจัยที่ให้คุณค่ากับความรู้ท้องถิ่นในฐานะองค์ความรู้ที่มีศักดิ์ศรีเทียบเท่ากับความรู้วิชาการกระแสหลัก การสนับสนุนทุนวิจัยขนาดเล็กให้กับครู นักเรียน และนักพัฒนาชุมชนเพื่อทำโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน เป็นแนวทางสำคัญที่จะขยายฐานความรู้และสร้างกลไกการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ควรส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์ในแต่ละท้องถิ่นที่สามารถบริหารจัดการโดยชุมชนเอง และทำหน้าที่เป็นคลังความรู้มีชีวิต ที่เติบโตไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของผู้คนและพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์. (2015). ท้องถิ่นภาคกลางท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง: บทสังเคราะห์จากโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลาง. *Journal of Humanities and Social Sciences (HUSOKKU)*, 30(2), 107–132. retrieved from <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/HUSO/article/view/32238>
- บุญเพ็ง ศ. . ., ยันต์ทอง ถ. ., กำหอม ไ. ., & นิยมทอง ก. . (2025). วัฒนธรรม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กับการบูรณาการการสอนวิชาประวัติศาสตร์. *วารสารสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม*, 6(2), 99–109. สืบค้น จาก <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/src/article/view/1941>
- รังสรรค์ จันตะ. (2015). ภูมินามพื้นบ้าน : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับวรรณกรรม พื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบน. *วารสารช่วงฝน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 10, 9–31. สืบค้น จาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/khuangpaya/article/view/236017>
- เอี่ยม ทองดี . (2015). พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. *Journal of Language and Culture*, 20(2), 97. retrieved from <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JLC/article/view/32432>
- Brennan-Horley, C., Luckman, S., & Gibson, C. (2010). *Mapping the creative industries: A scoping review*. Australian Research Council.
- Chambers, R. (1997). *Whose reality counts? Putting the first last*. Intermediate Technology Publications.
- Chopyot, sunthonchai . (2020). Local history for sustainable and consolidated local development. *King Prajadhipok's Institute Journal*, 17(2), 115–138. retrieved from https://so06.tci-thaijo.org/index.php/kpi_journal/article/view/244053

- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Fry, G. W. (2002). *The evolution of educational reform in Thailand*. In G. W. Fry (Ed.), *The Thai education scene* (pp. 1–22). Silkworm Books.
- Geertz, C. (1983). *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology*. Basic Books.
- Glassberg, D. (2001). *Sense of history: The place of the past in American life*. University of Massachusetts Press.
- Goldbard, A. (2006). *New creative community: The art of cultural development*. New Village Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Trans.). University of Chicago Press. (Original work published 1950)
- Misztal, B. A. (2003). *Theories of social remembering*. Open University Press.
- Perks, R., & Thomson, A. (Eds.). (2015). *The oral history reader* (3rd ed.). Routledge.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Reynolds, C. J. (2002). *National identity and its defenders: Thailand today*. Silkworm Books.
- Rosenzweig, R., & Thelen, D. (1998). *The presence of the past: Popular uses of history in American life*. Columbia University Press.
- Sattayanurak, A. (2005). *The construction of Thai identity and history in the curriculum*. Thammasat University Press.
- Simon, N. (2010). *The participatory museum*. Museum 2.0.
- Sirisambhand, P. (2016). *Community historical learning center in Huai Tom: A case of ethnic heritage management*. *Journal of Social Development*, 18(2), 45–68.
- Somchai, P. (1999). *Alternative histories: Grassroots narratives in Thailand*. *Southeast Asian Studies Journal*, 37(1), 65–88.
- Thompson, E. P. (1966). *The making of the English working class*. Vintage Books.
- Thongchai, W. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. University of Hawaii Press.
- UNESCO. (2011). *UNESCO recommendation on the historic urban landscape*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Yamkat, N. (2015). *Innovative education and community-based learning: Thai case studies*. *Journal of Education Innovation*, 9(1), 33–50.